
RADIKALIOS VAIZDUOTĖS IR RADIKALIAUS MĄSTYMO PERSPEKTYVOS MENE

RADIKALI VAIZDUOTĖ IR UTOPIJOS NEGALIMUMAS: ŽVILGSNIS IŠ VIEŠNAMIO Į KAIRE

Aldis Gedutis

Klaipėdos universitetas

Sociologijos katedra

Minijos g. 153, Klaipėda

El. p. pk.smf@ku.lt

I'd fight the system, but what's the use –

It's fire resistant and waterproof...

Carter USM

“My Defeatist Attitude”

Pradžia

Šiame tekste siekiama peržiūrėti utopinio mąstymo ir radikalios vaizduotės sąsajas pasitelkus kitokią prieigą ir kiek neįprastą perspektyvą – tą iš viešnamio. Būtent tokią perspektyvą galima priskirti radikaliai vaizduotei. Lyg ir įprasta radikalią vaizduotę sieti su utopiniu mąstymu, tačiau šiame straipsnyje bandoma parodyti tokią radikalios vaizduotės atmainą, kuri daro utopiją neįmanomą. Bene įdomiausia ir įdėmiausia požiūrį „iš viešnamio“ siūlo Londono grupė *The Tiger Lillies*. Bandant išprausti šią grupę į apibrėžtus rėmus, dažniausia naudojamas jų vokalistų apibūdinimas: *The Tiger Lillies* – tai brechtiškas pank-kabaretas (angl. *Brechtian punk-cabaret*). Iš panko grupė perėmė maištingumą, energiją, anarchizmą, cinizmą, nihilizmą, nesiskaitymą su jokiais autoritetais, taisyklėmis ar normomis; iš kabareto – satyrą, (tragi)komizmą, teatrališkumą, balansavimą ant ribos tarp subtilumo ir vulgarumo, tarp žemo ir aukšto, tarp filosofijos ir blevyzgos, tarp profesionalumo ir chuliganizmo... Tačiau idėjine ir estetine prasme svarbiausias *The Tiger Lillies* formulės komponentas – sąvoka „brechtiškas“, kurios turinio atskleidimas nėra itin paprastas, mat grupė niekuomet neeksplikavo, ką jai reiškia Bertoltas Brechtas. *The Tiger Lillies* yra istorijų pasakotajai, o ne teoretikai, todėl jų pasaulį ir jame veikiančius principus ar galiojančias vertybes galima

rekonstruoti tik pagal grupės dainų tekstus ir kai kuriuos interviu. Būtent todėl kairuoliškos Brechto teorinės ir praktinės idėjos, susijusios su utopija ir radikalia vaizduote, galėtų būti tinkamas gidas *The Tiger Lillies* pozicijai atkoduoti.

Pirmoje straipsnio dalyje pristatomos dvi utopijos sampratos, kurios apibrėš diskusijos ribas; antroje dalyje pateikiama Brechto idėjų rekonstrukcija; trečia dalis – tai pažintis su *The Tiger Lillies* ir jų radikalia vaizduote; ketvirta dalis – *The Tiger Lillies* pasaulio ir gyvenimo sampratų rekonstrukcija; penkta dalis apibūdintina kaip brechtiškumo paieškos grupės kūryboje ir jų „žvilgsnio iš viešnamio“ implikacijos utopiniam mąstymui.

1. Isaiahos Berlino ir Karlo Mannheimo utopijų sampratos

Mėginant rekonstruoti tiek Brechto, tiek *The Tiger Lillies* (ne)galimą utopiškumą, tenka pripažinti, kad teoriniame lygmenyje nėra vieningos utopijos sampratos. Utopija gali būti suprantama pačiais įvairiausiai būdais – nuo „vietos, kurios nėra“ iki teorinės ir / ar praktinės siekiamybės, nuo tobulo visuomenės modelio iki reguliatyviosios idėjos, nuo „klaidingos sąmonės“ apraiškos iki ideologinio mąstymo kritikos ir t. t. Toliau tekste bus naudojamos Isaiahos Berlino ir Karlo Mannheimo utopijos sampratomis, kurios svarbios, nes skirtingai apibūdina utopijos sąvoką ir taip įrėmina tolesnę diskusiją. Jei Berlinas akcentuoja utopijos turinį ir apibrėžia ją kaip tam tikrą idealizuotą situaciją, kuriai būdingos konkrečios ir pozityviai traktuojamos savybės, tai Mannheimas utopiją apibūdina kaip mąstymo, tiksliu – klaidingos sąmonės formą, kuri dėl savo specifikos iškreiptai suvokia esamą situaciją (tikrovę). Diskusijoje apie utopiją Berlinas atstovauja labiau įprastą poziciją, tuomet kai Mannheimo požiūris, būdamas originalus ir netipiškas, „kontrastuoja su daugeliu XX a. utopijos sampratų“ (Turner 2003, 28), tačiau tuo pat metu pastato tiltą tarp „dviejų dominuojančių mąstymo apie utopiją ir modernią visuomenę požiūrių: idėjų istorijos ir istorinės sociologijos“ (Turner 2003, 30). Todėl dviejų skirtingų utopijos sampratų naudojimas įgalins iš skirtingų perspektyvų pažvelgti ir įvertinti Brechto ir *The Tiger Lillies* pozicijas. Aiškumo dėlei tolesniuose svarstymuose bus aiškiai nurodoma, kuri utopijos samprata – Berlino ar Mannheimo – naudojama konkrečiu atveju.

Idėjų istorikas Berlinas savo tekste „Utopinių idėjų nuosmukis Vakaruose“ (1978/1995) utopiją apibūdina taip:

Vakarų utopijoms būdingi tie patys elementai: visuomenėje tvyro visiška harmonija, visi jos nariai gyvena taikiai, myli vienas kitą, jiems negresia fizinis pavojus ar koks nepriteklius, nesaugumas, smukdančis darbas, pavydas, vilčių žlugimas, jie nepatiria neteisybės ar smurto, gyvena pastovaus, net švelnaus, nuosaikaus klimato sąlygomis, apsupti be galo vaisingos, dosnios gamtos. Daugelio ir gal visų utopijų pagrindinė ypatybė yra tai, kad jos statiškos. Niekas jose nesikeičia, nes pasiektas tobulumas; naujovių ar pakeitimų nebereikia; juk niekas negali trokšti pakeisti tų sąlygų, kuriose išsipildo visi natūralūs žmogaus norai. (Berlin 1995, 132)

Kaip matyti, Berlinas išskiria aiškius ir apibrėžtus vakarietišku utopijų požymius – harmoniją, taiką, meilę, saugumą, teisybę; pavojaus, smurto, smukdančio darbo ir nepriteklių nebuvimą. Galima teigti, kad šie požymiai, viena vertus, aiškiai nurodo esamos situacijos, t. y. situacijos, kurioje utopija rašoma, trūkumus, kita vertus, utopijose siekiama tobulybės, kurią pasiekus iš principo atmetami bet kokie pokyčiai, naujovės ir progresas. Pasak Berlino, vakarietiškos utopijos:

Remiasi prielaida, kad žmonėms duota tam tikra nesikeičianti prigimtis, kad jie turi tam tikrus universalius, bendrus bei nekintamus tikslus. Kai tik tie tikslai pasiekiami, žmogaus prigimtis visiškai realizuojama. Pati visuotinės realizacijos idėja iškelia tą prielaidą, jog žmonės siekia tų pačių esminių tikslų, kurie visiems visada ir visur yra tapatūs, nes jei taip nėra, tai utopija negali būti utopija, – tada tobula visuomenė tobulai visų nepatenkins. (Berlin 1995, 133)

Toks utopijų pobūdis suponuoja žmonijos vienovę, slypinčią jų prigimtyje, kuri realizuojama siekiant tų pačių tikslų. Vadinasi, jei Brechto ar *The Tiger Lillies* tekstuose pavyks aptikti tobulos visuomenės, kurioje galutinai bus realizuota žmogiška prigimtis, projektą (ar bent nuorodas į jį), tai reikš, kad jie priskirtini utopiniam mąstymui Berlino prasme.

Jei Berlinas aprašo utopijas kaip tobulos visuomenės idėjas ar projektus ir akcentuoja jų turinį, tai žinajimo sociologijos pradininkas Mannheimas „Ideologija ir utopija“¹ (1936) akcentuoja ne utopijos turinį, bet jos formą – utopija suvokiama kaip klaidingos sąmonės, t. y. pažintine

¹ Kai kurie tyrinėtojai (pvz., Turner 2003) nurodo, kad skirtinguose Mannheimo tekstuose pateikiamos bent trys utopijos sampratos. Šiame straipsnyje bus remiamasi tik „Ideologijoje ir utopijoje“ pateikta utopijos samprata, nes (i) kitos dvi, skelbiamos kituose tekstuose, nėra esminės Mannheimo žinajimo sociologijos projektui; (ii) jos pernelyg apriboja utopijos sampratą, nes ją „pririša“ prie gana siaurų politinės teorijos ir etikos problemų, o tai negali būti pritaikyta svarstant Brechto ir *The Tiger Lillies* santykį su utopiniu mąstymu.

prasmė netinkamo požiūrio taško, apraišką, kuri neatsiejamai suporuota su ideologija. Mannheimo nuomone, pagrindinis ideologijos bruožas tas, kad „valdančiųjų grupių mąstymas taip glaudžiai susietas su situacija, kad tos grupės paprasčiausiai negeba pastebėti tam tikrų faktų, kurie gali susilpninti jų dominavimą“ (Mannheim 1936, 40). Tuo tarpu utopinis mąstymas, priešingai nei ideologinis, pasižymi tuo, kad „tam tikros engiamos grupės yra intelektualiai tiek suinteresuotos sugriauti bei transformuoti esamą sociumo būklę, kad nesąmoningai mato tik tuos situacijos aspektus, kurie nukreipti į jos neigimą“ (Mannheim 1936, 40). Kitaip tariant, tiek ideologija, tiek utopija yra tam tikros perspektyvos arba matymo būdai, kurie neleidžia adekvačiai įvertinti esamą socialinę ir politinę būklę, dėl ko tikroji situacija yra daugiau ar mažiau iškraipoma. Todėl, jei (dėl netinkamos distancijos) esamos situacijos neišsina tinkamai diagnozuoti ar aprašyti, vadinasi, tiek ideologinės, tiek utopinės nuostatos dėl savo suinteresuotumo, t. y. siekio arba išlaikyti, arba sugriauti *status quo*, bei skirtingų vertybinių orientacijų negali būti racionaliai pagrindžiamos ir įrodomos.

Kaip atsvarą tiek ideologiniam, tiek utopiniam mąstymui Mannheimas priešpriešina naują discipliną – žinojimo sociologiją, kuri įgalina išvengti klaidingos sąmonės pinklių. Žinojimo sociologai, arba „laisvai plevenantys“ intelektualai, pasižymi tokiais bruožais, dėl kurių jie yra pranašesni tiek už ideologus, tiek už utopistus: visų pirma, intelektualai nėra susiję su kuria nors viena klase, t. y. intelektualais gali būti išsiviečiai iš skirtingų klasių; antra, juos tarpusavyje jungia igtas išsilavinimas, o ne bendri ekonominiai interesai (Mannheim 1936, 155). Paulis Ricoeuras, tikslindamas Mannheimo poziciją, pabrėžia, kad „Mannheimas teigia pranašumą intelektualo, kuris neįtrauktas į kovą dėl galios, ir kuris viską supranta“ (Ricoeur 1986, 312). Kitaip tariant, jei pavyks aptikti Brechto ar *The Tiger Lillies* tekstuose apibrėžtus politinius interesus, pagal Mannheimo klasifikaciją, tai bus aiški klaidingos sąmonės apraiška. Priklausomai nuo to, kaip Brechtas ir *The Tiger Lillies* vertina esamą situaciją, bus galima nustatyti, kuriai klaidingos sąmonės rūšiai priskirtinos jų pažiūros – ideologijai ar utopijai.

2. Bertoltas Brechtas: operos, epinės dramos ir mokomosios pjesės

Brechto bibliografija yra išties gausi, todėl viename straipsnyje nėra galimybių net išvardyti visų jo tekstų. Todėl neišvengiamai tenka rink-

tis ir kalbėti tik apie dalį Brechto palikimo. Populiarioje kultūroje Brechtas bene geriausiai žinomas dėl jo ir Kurto Weillio „Trijų grašių operos“ (vok. *Die Dreigroschenoper*, 1928)², pastatyta Johno Gayaus „Elgetų operos“ (angl. *The Beggar's Opera*, 1728) motyvais. Kiek mažesnio populiarumo pasauliniu mastu susilaukė kiti bendri Brechto ir Weillio projektai: opera „Mahoganio miesto iškilimas ir nuopuolis“ (vok. *Aufstieg und Fall der Stadt Mahagonny*, 1929/1930)³ ir dainuojamasis baletas „Septynios mirtinos smulkiaburžuazinės nuodėmės“ (angl. *Die sieben Todsünden der Kleinbürger*, 1933). Šiose muzikiniuose projektuose, viena vertus, kritikuojamas kapitalizmas, kita vertus, tyčiojama iš klasikinių muzikos formų (operų, baletų, dramų ir pan.), jų principų bei konvencijų: kritikos susilaukia operinė pompastika, tikroviškumo stygius, pasakojimo nekoherentiškumas, pernelyg dažnas *deus ex machina* principo taikymas, dirbtinė moralė ir t. t. Pavyzdžiui, garsioji eilutė iš „Trijų grašių operos“: „Pirmiausia maistas, tik po to moralė“ akivaizdžiai nesuderinama su stereotipinėmis operos konvencijomis.

Kita Brechto palikimo dalis – epinės dramos „Motušė Kuraž ir jos vaikai“ (vok. *Mutter Courage und ihre Kinder*, 1939/1941), „Geras žmogus iš Sezuan“ (vok. *Der gute Mensch von Sezuan*, 1942/1943), „Galilėjaus gyvenimas“ (vok. *Leben des Galilei*, 1939/1943). Epinis teatras Brechto apibūdinamas kaip alternatyva Aristotelio draminiam teatrui. Pagrindiniai epinių Brechto pjesių elementai – sukeistinio efektas⁴ (pateikiamos nuostabą keliančios situacijos, kurios nėra įprastos, pažįstamos ar savaimė suprantamos), mimezės neigimas (vaidinimas ir siužetas turi būti tokie, kad nei aktoriai, nei žiūrovai neturėtų ir / ar negalėtų tapatintis su personažais), prieštaravimas tarp vaidinimo komponentų (pvz., kontrastas tarp muzikos ir vaizdo, scenografijos ir teksto ir t. t.). Visa tai skirta tam, kad būtų skatinama kritinė žiūrovų refleksija. Jei tikėtume vokiečių rašytoju Alfredu Döblinu, skirtingai nuo dramatinio kūrinio, epinį kūrinį tam tikra prasme galima „supjaustyti“ į gabalus, ir, beje, kiekvienas gabalas išlaikys savo gyvybingumą. Epiniame teatre siekiama atsikratyti natūralizmo ir iliuzijos, kad viskas vyksta iš tikro. Brechtas atmetė teatrą, mėginusį sukurti tikrovės iliuziją, teigdamas, jog iliuzinis teatras siekia

² Prie to gerokai prisidėjo daina „Mack the Knife“ (vok. *Mackie Messer*), kuri tapo neatsiejama Louis Armstrongo, Bobby Darino, Ella'os Fitzgerald ir kt. garsių džiazo atlikėjų repertuaro dalis.

³ Skliaustuose prie pavadinimo originalo kalba pateiktos datos nurodo parašymo ir pirmojo pastatymo metus (pirma data – parašymo, antra – pastatymo metai). Jei parašymo ir pastatymo metai sutampa, rašomas tik vienas skaičius.

⁴ *Verfremdungseffekt* (vok.), *estrangement effect* (angl.).

reprodukuoti dominuojančią ideologiją ir verčia žiūrovus identifikuoti buržuazinę ideologiją su tikrove. Brechtas perima Korscho teoriją, kad ideologija – tai materialinė jėga, kuri yra svarbi dominavimo priemonė; jie abu traktavo ideologiją kaip klaidinančią jėgą, nuo kurios žmonės turi būti išlaisvinti, ir abu savo darbais siekė sustabdyti žmonių tapatinimąsi su buržuazinėmis ideologijomis. (Kellner 2010, 32)

Dar vienas svarbus Brechto epinio teatro bruožas – istoriškumo akcentavimas. Tai pasireiškė kaip pastanga „išryškinti specifiškai istorinius aplinkos bruožus tam, kad parodytų, kaip aplinka veikė, formavo ir neretai triuškinė bei naikino veikėjus“ (Kellner 2010, 31). Jei dramatis teatras išryškina abstrakciją ir universalią žmoniškąsios prigimties pusę, tai „Brechtą domino tos žmonių tarpusavio nuostatos ir elgsena, besireiškiančios specifinėse istorinėse situacijose. <...> Brechtas siekė, kad epinis teatras rodytų emocijas, idėjas ir elgesį kaip specifinių socialinių situacijų produktus arba atsakus į tas sąlygas, o ne kaip žmogiškumo esmės apraiškas“ (Kellner 2010, 31).

Bene svarbiausias teorinis Brechto tekstas „Mažasis organonas teatru“ (vok. *Kleines Organon für das Theater*, 1948), kuriame išdėstyti pagrindiniai Brechto estetikos principai, gali duoti kiek daugiau aiškumo svarstant galimą Brechto utopiškumą. Brechto „idealas“ – mokslo amžiaus teatras. Pasak Brechto (1948/1964), mokslas nuveikė labai daug pažindamas ir įvaldydamas gamtą. Tačiau dėl buržuazijos priešinimosi mokslas kol kas mažai prisidėjo prie visuomenės žmonių santykių (ir galimo jų keitimo) nagrinėjimo. Todėl mokslo apraiškos labiau nei sveikintinos mene. Menas ir mokslas yra sąjungininkai, nes abu skirti palengvinti žmonių būklę: mokslas – tirdamas žmonijos egzistavimo pagrindus, menas – žmogiško malonumo ištakas. Tokiu būdu mokslas neprieštarauja pramogai. Epinis teatras remiasi mokslo žiniomis ir teorijomis. Jei tai geras teatras, jis suteikia ir pramogą, ir malonumą. Produktiviausias požiūris į gamtą ir visuomenę, kurį mokslo epochos vaikai traktuoja kaip malonumą, yra kritinis požiūris. Kritinis požiūris į visuomenę yra toks, kuris leidžia ją perkurti, perdaryti ar pertvarkyti. Taigi esminė Brechto estetikos dalis – pjesės gebėjimas sukelti progresyviais mintis žiūrovams. Epinis teatras kuria idėjas ir pasiūlymus, tačiau jie turi būti realizuojami anapus teatro. Jei schemiškai naudotume minties ir veiksmo perskyrą, galėtume teigti, kad Brechto teatras atstovauja minties sferą, o vaidinimų metu apšviesti ir kritiškai nusiteikę žiūrovai – veiksmo. Tokią hipotezę patvirtina ir Fredrico Jamesono siūlytas Brechto apibūdinimas: „Jis pats

norėjo būti prisimenamas kaip pasiūlymų siūlytojas: „Jis siūlė, mes įgyvendinome“ (Jameson 1998, 1).

Jei Brechto tekstuose bandytume ieškoti utopijos apraiškų Berlio prasme, vargu ar tai pavyktų. Geriausiu atveju rastume kapitalizmo kritiką, nuorodas į teisingumo trūkumą ar jo nebuvimą. Tačiau to, ką būtų galima įvardyti kaip turiningą utopiją, aptartuose Brechto tekstuose nėra. Maža to, skirtingai nuo Berlio utopijos apibūdinimo, Brechtas atsisako pripažinti vieningą žmonijos prigimtį, kuri galėtų būti iki galo realizuota kokiam nors konkrečiame utopiniame projekte.

Dar labiau situaciją komplikuoja minėtojo Jamesono knygoje „Brechtas ir metodas“ (1998) siūloma Brechto kūrybos interpretacija: „Brechtas niekuomet neturėjo skelbiamos doktrinos <...>, jo „siūlymai“ ir jo pamokos buvo veikiau metodas, o ne faktų, minčių, įsitikinimų, pirmųjų principų ir pan. rinkinys“ (Jameson 1998, 2). Nėra doktrinos, nėra utopijos. Bent jau utopijos Berlio prasme.

Tačiau pats Brechtas palieka galimybę susieti jo kūrybą su utopiniu mąstymu: „Gera ar prasta, pjesė visuomet apima pasaulio vaizdinį. <...> Nėra pjesės ir nėra teatrinio vaidinimo, kurie kokiu nors būdu nepaveiktų žiūrovų nuostatų ir suvokimo. Menas niekuomet nebūna be pasekmių“ (Brecht 1964, 150–151). Pasak populiariosios kultūros tyrinėtojo Johno Storey, toks „Brechto požiūris gali būti apibendrintas ir pritaikytas visiems kultūriniais tekstams. Kitais žodžiais tariant, visi tekstai galiausiai yra politiniai“ (Storey 1993, 5). Taigi Brechto pozicija suponuoja, kad principas *l'art pour l'art* ir vadinamasis menininko ne-suinteresuotumas tėra iliuzijos, rodančios valdančiųjų jėgų palaikymą, susisaistymą su jomis ar net priklausomybę joms.

Arčiausiai utopijos atsiduria Brechto mokomosios pjesės (vok. *Lehrstücke*), kurios nėra tokios populiarios kaip jo operos ar epinės pjesės. Daugelis mokomųjų pjesių Weimaro Respublikos laikais buvo rodomos moksleiviams ir darbininkams, kad lavintų juos ir skatintų jų klasinę sąmonę. Minėtinos šios mokomosios pjesės: „Lindbergų skrydis / Skrydis per vandenyną“ (vok. *Der Flug der Lindbergs / Der Ozeanflug*, 1929), „Sakantis Taip“ (vok. *Der Jasager*, 1930), „Sakantis Ne“ (vok. *Der Neinsager*, 1930), „Sprendimas“ (vok. *Die Massnahme*, 1930), „Išimtis ir taisyklė“ (vok. *Die Ausnahme und die Regel*, 1930/1938). Mokomosios pjesės pasižymėjo tuo, kad jų tekstas nebuvo baigtinis, t. y. viešas jų rodymas ir po to einantis aptarimas su žiūrovais peraugdavo į dialektinį santykį tarp aktorių ir žiūrovų. Taip pasireiškė „buržuazinio“

teatro, kuriame autoriai ir žiūrovai atskirti bei susvetimėję, principų kritika ir atmetimas. Dialektinis santykis neretai koreguodavo tam tikrus pjesių motyvus, todėl egzistuoja, pvz., dvi „Sakančio *Taip*“ versijos ir pan. Kelnerio teigimu, Brechtas mokomąsias pjeses vertino labiau nei epines, pirmąsias vadindamas „didžiąja pedagogika“, o antrąsias – „mažesniąja pedagogika“ (Kellner 2010, 35).

Mokomosiose pjesėse vienas svarbiausių motyvų – aukojimosi dėl kilnaus tikslo, idėjos ar klasės motyvas. Brechto utopiškumą leidžia atkoduoti jo aukojimosi samprata, į kurią dėmesį atkreipė Davidas Panas (2009). Nepaisant turiningos utopijos nebuvimo, beveik visose mokomosiose pjesėse akivaizdus aukojimosi motyvas: Lindbergas, skrisdamas per Atlantą, nepalūžta, nes, jo manymu, aukojasi dėl visos komandos, kuri prisidėjo prie jo skrydžio; berniukas „Sakančiame *Taip*“ ir „Sakančiame *Ne*“ turi rinktis, ar aukotis dėl kaimo gyventojų gyvybės ir „išminties knygu“; „Sprendime“ aukojamasi dėl revoliucijos ir jos idealų. Aukojamasi ne dėl individualios drąsos ir herojiškumo, kurie visgi yra svarbūs priimant sprendimą, bet vardan tam tikros socialinės ar politinės grupės, jos idealų ir vertybių. Pasak Pano, Brechto pjesėse „aukojimosi tikslas nėra vien sužadinti simpatiją ir užuojautą ar sukelti provokaciją, tai veikiau siekis suprasti, kaip kolektyviniai tikslai siejasi su individo sąmone abipusės konstitucijos procese“ (Pan 2009, 226).

Galima teigti, kad Brechtas yra utopistas, o ne romantikas. Perskyrą tarp šių požiūrių Turneris aiškina per jų tikrovės sampratą:

Romantikas nėra utopistas, nes utopistas išsaugo perskyrą tarp idealo ir tikrovės, net ir bandydamas susilpninti ją. Romantikas, priešingai, arba turi alternatyvią realybę, kuri priešpriešinama esamai <...>, arba išpareigoja nenutrūkstamam veiklos kūrybingumui. Pamatinis romantiko gestas yra arba bėgimas nuo esamos realybės į kitą, besireiškiantis nostalgija kitam amžiui, arba ironiškas vienos realybės priešpriešinamas kitai <...> Priešingai, pamatinis utopisto impulsas – vardan galutinio tikslo tikrovę transformuojantis veiksmas. (Turner 2003, 45)

Toks tikrovę transformuojantis veiksmas Brechto mokomosiose pjesėse ir yra aukojimasis vardan kolektyvinio idealo. Savanoriška auka tarsi patvirtina ir legitimuoja grupės idealus, dėl kurių verta aukotis. Atsisakymas aukotis parodo, kad (pasiaukojimą veikiančios) grupės normos ir taisyklės nebėra negincijamos, taip atsiranda pagrindas ieškoti naujų

taisyklių ir jas įtvirtinti. Taigi bet kuriuo atveju „sprendimas dėl aukojimosi turi lemiama reikšmę idealams, apie kuriuos grupė bus vienijama ateityje“ (Pan 2009, 239).

Galiausiai Brechto priklausymą utopinei sąmonei neblogai iliustruoja Oliveris Simonsas, komentuodamas „Sprendimo“ pabaigą: „Pjesės pabaigoje, reikia pripažinti, atsiranda politinės utopijos momentas – teatro kaip reformatoriaus idealas – kai agitatoriai patiria savo katarsi“ (Simons 2009, 345). Vadinasi, net jei Berlino utopijos apibūdinimas sunkiai pritaikomas Brechtui, Mannheimo utopijos samprata, kurioje utopija yra neigiamas esamos tikrovės vertinimas ir atsisakymas pripažinti pozityvius dabarties požymius, visiškai tinka Brechto mokomosioms pjesėms.

3. *The Tiger Lillies*: dosjė⁵

Britų grupė *The Tiger Lillies* įkurta 1989 metais. *The Tiger Lillies* – tai akustinis trio, kurio skiriamieji bruožai – kontratenoro, arba kastrato vokalas, akordeonas (Martynas Jacquesas), kontrabosas (Adrianas Stoutas) ir būgnai (Adrianas Huge’as)⁶. Stilistiškai grupės kūriniai įvairuoja tarp kabareto, folko, šansono, džiazio ir klasikos. Bene svarbiausias grupės prekės ženklas – šokiruojantys tekstai, kurių „aštrumui“ neprilygsta jokių kitų atlikėjų tekstai⁷. Svarbiausia grupės užduotis – šokiruoti klausytojus ir žiūrovus. Nepaisant to, *The Tiger Lillies* ne kartą nominuota įvairiems muzikiniams ir teatriniais apdovanojimams⁸. Trio bendradarbiauja su visame pasaulyje vertinamais atlikėjais⁹, o tai rodo,

⁵ Grupės biografijai būtina skirti daug dėmesio, nes, (i) lietuviškam skaitytojui ji nėra itin žinoma, ir, skirtingai nuo Brechto, nėra sulaukusi jokio dėmesio iš akademinės sferos; (ii) grupės, ypač jo lyderio, biografija tiesiogiai susijusi su jų pasaulėžiūra ir pasaulėvaizdžiu.

⁶ Kartais nurodyti instrumentai keičiami gitara, ukulele, (dainuojančiu) pjūklų, pianinu ar fortepijonu, pačiais įvairiausių garsus leidžiančiais daiktais (žaislais, įrankiais, vibratoriais ir pan.). Apytiksliai nuo 2004 metų kai kuriuose kūriniuose kastrato dainavimo maniera keičiama „riaumojimu“, primenančiu Tomo Waitso atlikimo maniera.

⁷ Verta paminėti kelis *The Tiger Lillies* kūrinių ir / ar albumų pavadinimus: „Paedophile“, „Piss on Your Grave“, „Necrophiliac“, „Rapist“, „Urine Palace“, „Your Body Lies Frozen“, „Masturbating Jimmy“, „Kill You on Monday“, „Spit Bucket“, „Abort the Child“, „Life’s a cunt“, „Bleeding Hands of Jesus“, „Manure“, „Whore“, „Killer“, „Your Suicides“, „Fountain Filled with Blood“, „Pimps, Pushers and Thieves“, „Freak Show“ ir t. t. Nepaisant to, tekstuose nėra rasizmo, seksizmo, homofobijos. Vertas dėmesio tas faktas, kad tekstuose beveik nevartojami keiksmažodžiai. Tekstai šokiruoja dėl juose pateikiamų neįprastų situacijų, personažų ir siužetų, kurie dominuojančioje kultūroje laikomi tabu.

⁸ Pavyzdžiui, 2002 metais už komediją „Shockheaded Peter“ gautas britų teatro apdovanojimas *Olivier Award*; 2003 metais grupės kartu su Kronos kvartetu įrašytas albumas nominuotas *Grammy* apdovanojimui ir kt.

⁹ Pavyzdžiui, Kronos kvartetas (JAV), simfoniniai Norrlandsoperan (Švedija) ir Vereinigte Bühnen Wien (Austrija) orkestrai.

kad išorinis žūlumas slepia gerokai subtilesnį pranešimą. Grupė išleido 26 studijinius ir koncertinius albumus, 1 DVD albumą ir 2 knygas¹⁰.

Grupė teigia, kad tigrinė lelija – Martyno Jacqueso kaimynės prostitutės, mėgusios rūbus su tigriniais raštais, pravardė. Ši versija dar papildoma nuoroda į gėles, mat tigrinė lelija – tai graži, tigriniais raštais išmarginta gėlė, kuri, pasak jų, yra nuodingiausia gėlė pasaulyje¹¹. Pavadinime užkoduotas grožis, mirtis, perkama meilė, o tai neblogai nusako kertinius grupės tekstų motyvus.

The Tiger Lillies įvaizdis galėtų būti lyginamas su Charleso Dickenso personažų, kurie, būdami nusikaltėliai ar valkatos, rengiasi it gerus laikus tik prisimenantys džentelmenai. Būtinai atributai – katiliukas, nušiuręs kostiumas, nešvarūs baltiniai, kažkada šilkinė buvusi liemenė, „pavargęs“ kaklaraištis ar peteliškė. Vokalistas Martynas Jacquesas visuomet grimuojasi. Dominuoja baltas fonas, kuriame akys ir lūpos įvairiais būdais nutepamos juodai. Tiesa, kartais juodai baltas grimas pajvairinamas raudonomis kraujo imitacijomis. Toks stilius primena baisų klouną arba nevykusią mirties kaukę. Įvaizdis tiesiogiai atitinka dainų dvasią, todėl grupės pasirodymai yra itin teatrališki.

Grupės lyderis, pagrindinis idėjų generatorius ir daugumos dainų autorius – Martynas Jacquesas. Jis kilo iš Slau (Slough), nedidelio miesto Anglijoje, netoli Londono. Apie gimtąjį miestą atsiliepė lakoniškai: „Šiaurėje niūru, tačiau Slau daug niūriau, padainuosiu tau dainą, jei numesi bombą ant Slau“ (*Slough*). Martynui Jacquesui teko metus studijuoti teologiją ir filosofiją Lampeteryje, Velse, tačiau praėjus susidomėjimui, studijas jis metė ir persikėlė į Londoną, kur metus gyveno skvote, bjauriame priemiestyje. Paskui Martynas Jacquesas persikėlė į Soho rajoną. Apsigyveno virš viešnamio, todėl yra puikiai susipažinęs su šia Londono gyvenimo puse. Gyvendamas Soho Martynas Jacquesas prekiaavo marihuanos rūkymui skirtais reikmenimis (neaišku, ar tik jais). Dėl tokio gyvenimo būdo jis pažinojo daugumą vietinių prostitučių, narkomanų, narkotikų prekeivių, sutenerių, buvusių kalinių ir kt. spalvingų kaimynų bei lankytojų.

Martynas Jacquesas, būdamas bedarbis, susidomėjo galimybe (beveik) nemokamai persikvalifikuoti ir / ar įgyti naują specialybę tarpininkaujant Londono Suaugusiųjų švietimo centrui (angl. *City Lit*). Jis pasi-

¹⁰ Žr. grupės tinklalapį: <<http://www.tigerlillies.com/189284/music>>.

¹¹ Botanikų informacija to nepatvirtina, tačiau grupės estetikai tigrinių lelijų „nuodingumas“ puikiai tinka.

rinko operinį ir džiazinį dainavimą, kontratenoro specializaciją (dainavimas falsetu, kartais vadinamas kastrato dainavimo technika). Po studijų kažkokiu būdu gavęs akordeoną Martynas Jacquesas sugalvojo dabartinę grupės formata, kuris būdamas unikalus turėjo atnešti milijonus... Vietoje milijonų laikas atnešė tik kultinės grupės, kuri norėdama išgyventi surengia iki 300 koncertų per metus, statusą. Verta atkreipti dėmesį, kad atlikėjas sėkmingai išnaudojo sistemos teikiamas galimybes, kad vėliau galėtų ją kritikuoti ir neigti.

Klausiamas apie muzikinę įtaką Martynas Jacquesas mini tris kasetes, kurias jam padovanojo kaimynystėje gyvenusi striptizo šokėja (artistiška narkomanė): Bertolto Brechto ir Kurto Weillio „Die Dreigroschenoper“, Tomo Waitso „Small Change“ ir kažkurį *The Birthday Party* (Nicko Cave'o grupė) įrašą. Tikėtina, kad būtent ši istorija pasakojama tik todėl, kad ji paprasta ir visiškai atitinka grupės dvasiai¹². Atidesnis žvilgsnis į *The Tiger Lillies* diskografiją rodo, kad jie įkvėpimo taip pat ieško tradicijoje. Tiesa, labai specifinėje tradicijoje.

1998 metais Heinricho Hoffmanno pasakų rinkinio „Nevalyvas Pėteris“ (angl. *Struwwelpeter*, 1845) motyvais pastatytas vaidinimas ir įrašytas albumas „Shockheaded Peter: A Junk Opera“ – tai gąsdinančių ir pamokančių pasakų rinkinys nedisciplinuotiems vaikams. Svarbiausias tiek Hoffmanno, tiek grupės pranešimas nepaklusniems vaikams – jei elgsies netinkamai, pasekmės bus žiaurios. Pavyzdžiui, jei žaisi su degtukais, sudegsi; jei čiulpsi nykščius, jie bus nukirpti; jei užsispirsi nevalgyti sriubos, mirsi; jei vaikščiosi lietui lyjant ir pučiant stipriam vėjui su skėčiu, būsi nupūstas ir dingsi amžiams ir t. t. Tiesa, beveik visas Hoffmanno pasakas, kuriose niekas nemiršta, *The Tiger Lillies* atnaujina ir papuošia letaline baigtimi.

2001 metais išleistas albumas „Two Penny Opera“. Kadangi pavadinime yra aliuizija į Brechto ir Weillio produktą, galima teigti, kad šiame albume beveik tiksliai atkurtas ne Gayaus, o būtent Brechto pasaulis. Kadangi sunku radikalizuoti Brechto „Trijų grašių operą“, *The Tiger Lillies* išlaikė brechtiškas intencijas. Tiesa, užuot parodyjodami klasikinių operų *deus ex machina* paveiktą pabaigą, kaip tai darė Brechtas, leidęs paskutinę akimirką išsigelbėti MacHeathui absurdiškomis aplinkybėmis, *The Tiger Lillies* valia MacHeathas visgi pakariamasi.

¹² Vėlesniuose šaltiniuose, pvz., grupės *MySpace* svetainėje (<http://www.myspace.com/thetigerlillies>) išvardyta gerokai daugiau įtaką dariusių atlikėjų ir kompozitorių. Daugiausia tai muzikinė įtaka, tačiau šiame straipsnyje mus domina ne tiek muzika, kiek idėjos, tekstai ir siužetai.

2004 metais perkuriamas kupinas farso ir juodo humoro tradicinis anglų lėlių teatro vaidinimas „Punch and Judy“, kurio atsiradimas datuojamas XVII a. Vaidinimas neturi nusistovėjusio siužeto, todėl kiekvienas lėlininkas jį nuolat atnaujina, neretai ekspromtu reaguodamas į publikos pageidavimus. Pagrindiniai veikėjai: Punchas (liet. *Smūgis*), jo žmona Judy, judviejų kūdikis, konsteblis, teisėjas, klounas, gydytojas, krokodilas, šmėkla. Vaidinime taip pat neretai pasirodo korikas, velnias, šuo, arklys ir kt. Viena vertus, Punchas – anarchiškas, atsipūtęs ir linksmas personažas, kita vertus, tinginys ir piktavalis smurtautojas, lazda mušantis, visų pirma, žmoną ir kūdikį, o paskui ir kitus personažus. Tiesa, vaidinimo metu nukenčia ir pats Punchas, tačiau pabaigoje jis visada triumfuoja. Didžiausią malonumą Punchas publikai sukelia tuomet, kai apgauna ir aptalžo lazda galinguosius – konsteblių, teisėją, koriką ar net patį velnią ir mirtį. *The Tiger Lillies* albume „Punch and Judy: An Unusual Puppet Operetta“ savaip perpasakojamas tradicinis vaidinimas. Pagrindas išlieka toks pat, tik padidinta beprotybės, paranojos, šizofrenijos, kraujo ir pan. dozės.

2006 metais išleistas albumas „The Little Match Girl“ Hanso Christiano Anderseno pasakos „Mergaitė su degtukais“ motyvais. Albume stengtasi beveik pažodžiui laikytis Anderseno pasakos. Depresyvi ir tragiškai pasibaigusi istorija apie žmonių ir likimo nuskriaustą mergaitę, kuri to nenusipelnė, visiškai atitinka *The Tiger Lillies* pasaulėžiūrą ir estetiką, tad Anderseno „pagerinti“ nėra jokio reikalo. Tiesa, vienas Anderseno nenaudotas ingredientas visgi yra. Tai daina „Peace on Earth“, kurioje mergaitė svajoja apie geresnį pasaulį ir... taiką pasaulyje. Tai veikia ironija – mažai tikėtina, kad iš vargingos ir smurtaujančios šeimos kilęs alkanas ir sušalęs vaikas svajotų apie taiką pasaulyje. Bet tik tiek, visa kita – Anderseno dvasioje.

2006 metais kartu su dramaturgu Felixu Mittereriu įrašytas albumas „Die Weberischen: A Musical Black Comedy“. Albumas apie W. A. Mozartą, tiksliau apie jo žmonos Constance'ijos Weber šeimos moteris ir jų komplikuotus santykius su Mozartu. Albume naudojama Mozarto muzika ir autentiški jo biografijos faktai, tačiau stengiamasi Mozartą pateikti ne kaip pasaulinio masto genijų, bet veikia kaip nelaimėlių, įsivėlusį į painius ir skausmingus santykius. Žiūrint vien į albumo dainų pavadinimus, sunku net įtarti, kad tai albumas apie didįjį Mozartą: pvz. „Life's a Bitch“, „Love for Sale“, „Abort the Child“, „Just another Lo-

ser“, „Screw You“, „Lending Song“ ir pan. Geriausiai albumo nuotaiką reziumuoja paskutinė daina „Nothin“ „Ir kai nusilenki (po koncerto – aut. A. G. past.), pasigirsta ovacijos, esi geriausias, kokio jie neturėjo ilgus metus, tavo ateitis auksu grįsta, matau tavo ateitį, matau tavo kapą <...> šiandien groji karaliams, kitais metais dainuosi gatvėje </...> su visomis ovacijomis ir aplodismentais esi vertas tik tiek, kiek gatvės kekšė“...

2007 metais įrašytas dar vienas albumas tradicine tematika „Seven Deadly Sins“. Nepaisant grupės teigiamo brechtiškumo, albumas nėra susijęs su Brechto ir Weillio „Septyniomis mirtinomis smulkiaburžuazinėmis nuodėmėmis“. *The Tiger Lillies* lieka prie ikibrechtinės didžiųjų nuodėmių interpretacijos. Grupė mėgaujasi detaliu nuodėmių aprašymu ir nuodėmingųjų ateities perspektyvų išryškinimu. Tiesa, vietoje biblinės Adomo ir Ievos (angl. *Adam and Eve*) poros albume pasirodo Adomas ir Styvas (angl. *Adam and Steve*).

2009 metais įrašytas Pelenės projektas. Kartu su Justinu Bondu grupė įrašė albumą „Sinderella“, kurio pagrindas – Charlesio Perrault ir brolių Grimmų žinoma pasaka „Pelenė“. Skirtingai nuo „Mergaitės su degtukais“, *The Tiger Lillies* Pelenės veikėjai ir siužetas yra nemažai transformuoti: (i) Pelenė angliškai „Cinderella“ (angl. *cinder* – pelenai), albumas pavadintas „Sinderella“ (angl. *sin* – nuodėmė); verta atkreipti dėmesį į tai, kad abu pavadinimai skamba vienodai, skirtumas matomas tik užrašytoje formoje; (ii) Pelenė yra našlaitė, gyvenanti su pamote ir jos dukterimis, tačiau grupės Pelenė yra nuo kreko priklausoma prostitutė; (iii) pabaigoje Pelenė išteka už princo, tačiau šis neužilgo miršta nuo vėžio; (iv) Pelenė beveik visą laiką apimta nenumaldomo troškimo nužudyti pamotę...

Paskutinis grupės projektas – „Here I Am Human“ (2010) – parengtas François Rabelais „Gargantiua ir Pantagriuelio“ motyvais. Albumo kūrinuose pateikiamas karnavalinis pasaulis, kuriame neatskiriamai persipina „viršus“ ir „apačia“, kuriame tikrovė apverčiama aukštyn kojomis, kuriame triumfuoja kūniškumas ir ištvirkimas.

Galiausiai verta paminėti ir kelias senų, įvairių žanrų klasika tapusių dainų versijas. *The Tiger Lillies* renkasi gana depresyvias dainas, tokias kaip „Autumn Leaves“, „Send in the Clowns“, „My Funny Valentine“, „Drunken Sailor“ ir kt. Savaime suprantama, jei grupei atrodo, kad daina nepakankamai niūri, ji pagerinama beprasmybės, mirties ir prievartos elementais.

Pagrindiniai informacijos apie grupę šaltiniai – interviu ir dainų tekstai. Tačiau interviu nėra patikimas informacijos šaltinis, nes juose pateikiama prieštaringa informacija, esama nemažai mistifikacijų, iškreipimų ir neatitikimų. Tikrų faktų stygius gali būti kompensuotas nebent žiniomis apie tai, kaip grupė save pozicionuoja ir kokį įvaizdį bando su(si)kurti. Todėl geriausiai grupės pasaulėvaizdį nusako dainų tekstai.

4. Pasaulis pagal *The Tiger Lillies*

Vienas svarbiausių principų grupės pasaulėvaizdyje – mirtis visada šalia, nepriklausomai nuo amžiaus tarpsnio, socialinės priklausomybės, ekonominio statuso, išsilavinimo, profesinės veiklos, moralumo ir dorybės, religijos ir t. t. *The Tiger Lillies* visiškai realizuoja stoikų *memento mori* nuostatą: „Tavo gyvenimas buvo sėkmingas / turėjai gausybę malonumų / nesijaudink – viskas greitai baigsis / ateis pasaulio pabaiga / tavo ateitis regisi šviesi / tu pasiekei svaiginančias aukštumas / nesijaudink – viskas greitai baigsis / viskas tuščia ir pramanyta“ (*Crack of Doom*). Mirtis ir įvairiausios jos apraiškos yra svarbios ir akivaizdžios kiekviename grupės albume. Net ir „nemirtinose“ klasikinių temų parafrazėse dažnai pridėjama „mirtina“ pabaiga. Kitas principas – seksualumas ir geismas. Svarbu pridurti, kad tai jokia būdu nėra meilė, tai veikiau gyvuliškas potraukis. Kitaip tariant, *The Tiger Lillies* rodo, kad žmogaus gyvenimas skleidžiasi tarp froidistinių *libido* ir *thanatos* instinktų, realybės ir malonumo principų.

Gyvenimo perspektyvos skirtinguose amžiaus tarpsniuose:

(1) Prenatalinis periodas. Dažniausia pastojimas pateikiamas kaip prievartos pasekmė. Net jei tai nėra prievarta, nėštumas traktuojamas kaip nesėkmė. Bet kokiu atveju būsimas kūdikis pasmerkiamas. Galima išeitis ir būdas išvengti būtinai kiliančių problemų – abortas (*Abort the Child*).

(2) Kūdikystė. Nelaukiamo kūdikio gimimas sukelia neigiamų emocijų ir smurtinę reakciją, ypač iš tėvo pusės. Aplinkiniai taip pat stigmatizuoja ne santuokoje gimusius vaikus. Galima išeitis – motinos savižudybė kartu su kūdikiu (*Devils' Child*). Net ir išgyvenusiam kūdikiui kyla nuolatinė grėsmė patirti įvairių sužalojimų (*Kick a Baby*).

(3) Vaikystė. Tipiška vaiko situacija – skurdas, namiškių prievarta ir elgetavimas (*Little Match Girl*). Kitur skurdas keičiamas seksualiniu išnaudojimu (*Bad*) ir prievarta bei galima mirtimi (*Little Boys Blues*).

Dažnas motyvas – abiejų lyčių vaikų prostitucija (*Rapist*). Net jei šeima „padori“, vaikas bet kada gali būti suluošintas (*Snip Snip*) arba mirti, ypač jei nėra paklusnus (*The Dreadful Story about Harriet and the Matches* arba *Augustus*).

(4) Branda. Personažai – visų rūšių nusikaltėliai, seksualiniai nukrypėliai, apsigimėliai ir išsigimėliai, visų rūšių ir lyčių prostitutės bei prostitutai. Likimai – smurtinė mirtis, egzekucija, kalėjimas, alkoholizmas, narkotinė priklausomybė, valkatavimas, elgetavimas, nepagydomos ligos, nelaimingi atsitikimai, suluošinimas ir t. t. *The Tiger Lillies* pasaulyje suaugusiųjų patiriami malonumai: apdergti kapa, apgauti, apiplėšti, apsvaigti, išniekinti, kankinti, padegti, piktžodžiauti, prievartauti, skriausti silpnuosius, sumušti, svetimauti, tyčiotis, užmušti, vogti... ir visa tai, ką apima šie terminai: incestas, kanibalizmas, nekrofilija, pedofilija, šventvagystė, zoofilija.

(5) Senatvė. Senatvė yra gerokai liūdnesnis ir taip apgailėtinos brandos rezultatas. Kūno neįgalumas, nepagydomos ligos (*Cancer*), seksualinės paslaugos mainais į maistą ar gražą (*Getting Old*), savižudybė (*Clown*) ir pan.

(6) Pomirtinės perspektyvos. *The Tiger Lillies* siūlo dvi alternatyvas: (i) po mirties nieko nėra (*Nothin'*), kūno suirimas (*Meat*), pūnanti mėsa (*Manure*) ir maistas kirminams (*Graveside*); (ii) krikščioniškas pomirtinis pasaulis – pragaras, skaistykla ir rojus, t. y. laukia amžinos kančios (*Eternity*), be galo ilgos kančios (*Purgatory*) arba be galo nemalonus rojus (*Heaven to Hell*)...

Bet kuriuo atveju *The Tiger Lillies* neteigia nieko, kas bent kiek primintų Berlio utopiją. Trumpai tariant, totali beprasmybė, beviltiškas ir jokio pagrindo džiaugtis ar tikėtis šviesios ateities. Taip pat nieko, dėl ko vertėtų aukotis. Žodžiu, tai, kas įprastame gyvenime yra išimtis, *The Tiger Lillies* pasaulyje yra norma, ir priešingai. Apibendrinant galima teigti, kad *The Tiger Lillies* pasaulyje silpnieji neturi vilties, stiprieji nemato prasmės, vadinasi, sąlygos rasti utopijai Berlio prasme nėra itin palankios.

5. Kiek brechtiška yra *The Tiger Lillies* kūryba?

Esama gana daug sąsajų tarp Brechto ir *The Tiger Lillies*. Svarbiausi Brechto akcentuojami tiek operų, tiek epinių ar mokomųjų pjesių elementai – sukeistinio efekto, kritinė distancija veiksmo ir personažų

atžvilgiu, mimezės neigimas, prieštaravimas tarp komponentų, kontaktas tarp publikos ir atlikėjų, refleksijos skatinimas. Dalis šių elementų taip pat naudojami *The Tiger Lillies* koncertuose, vaidinimuose ir albumuose.

Akivaizdžiausias *The Tiger Lillies* kūryboje – sukeistinio efektas. Galima teigti, kad daugelis grupės pateikiamų situacijų nėra nei įpras-tos, nei savaime suprantamos, nei akivaizdžios. *The Tiger Lillies* aprašo, rodo ir dainuoja apie tokį pasaulį, kuris daugeliui klausytojų ir žiūrovų yra, švelniai tariant, keistas. Tai puikiai dera su grupės siekiu šokiruoti auditoriją, kas puikiai dera su mimezės neigimu. Siužetiniu požiūriu *The Tiger Lillies* padaro viską, kad žiūrovai neturėtų ir / ar negalėtų tapatin-tis su personažais – nusikaltėliais, prostitutėmis, padugnėmis ir t. t. Bet kuris respektabilus pilietis gali jaukiai ir saugiai, be tiesioginio kontakto klausytis dainų apie tamsiąją gyvenimo pusę. Kontrastas tarp personažų ir auditorijos dar labiau paryškkinamas brechtišku prieštaravimu tarp pasi-rodymo komponentų. Tai ypač pastebima, kai skaidrios nuotaikos paky-lėtoje baladėje Martynas Jacquesas angelišku balsu dainuoja apie purvą, iškrypimus, prievartą ir šventvagystes. Ironiškas nuotolis taip pat paryški-namas vokalistu atida publikos atsakui ir veiksams. Sulaukęs reakcijos vokalistas iškart atsako naudodamas tiek verbalines, tiek neverbalines priemones. Vienas būtinų *The Tiger Lillies* koncerto atributų – užklausi-mas, ar yra kokių nors pageidavimų. Grupė eksromptu atlieka bet kurią pageidautą dainą, tuo pabrėždama sąsajas ir solidarumą su šio pasaulio parsiduodančiaisiais – prostitutėmis, gatvės, vestuvių, barų ar restoranų muzikantais ir kt.

Matyti, jog esama nemažai komponentų, kurie sieja *The Tiger Lil-lies* su Brechtu. Tačiau ar to pakanka pagrįsti grupės brechtiškumą? Juk jau nurodytus komponentus Brechtas naudoja tam, kad būtų skatinama kritinė žiūrovų refleksija, įgalinanti socialinius ir politinius pokyčius. To-dėl kyla pagrįstas klausimas, ar kritinės refleksijos skatinimas išties ati-tinka *The Tiger Lillies* intencijas? Siekiant rasti atsakymą į šį klausimą, derėtų ieškoti ne tik formalių panašumų, bet ir glaudesnių sąsajų Brechto ir *The Tiger Lillies* kūrybos turinyje.

Kaip minėta, kūrybiniu požiūriu egzistuoja ne vienas, o keli Brechtai. Pirmas ir geriausiai žinomas Brechtas – bendrų muzikinių projektų su Kurtu Weilliu bendraautoris. Antras Brechtas – epinio teatro Brechtas. Trečiasis Brechtas – mokomųjų pjesių, skirtų moksleivių ir darbininkų

klasinės sąmonės stiprinimui, autorius ir režisierius. Akivaizdu, kad *The Tiger Lillies* apibrėždami save kaip brechtišką pank-kabaretą, turi omenyje pirmąjį Brechtą (plg. kasetės istorija): grupės personažai, jų veiksmai, pasaulis, moralė, vertybės ir t. t. akivaizdžiai brechtiški. Tačiau kyla klausimas, kiek grupė *The Tiger Lillies* artima antrajam ir trečiajam Brechtui? Mat pirmasis Brechtas nesuteikia jokio pagrindo utopijai, kai trečiojo Brechto mokomosios pjesės yra grindžiamos numanoma socialistine ar komunistine utopija. Todėl verta peržiūrėti ir kitus Brechto ir *The Tiger Lillies* pozicijų panašumus ir skirtumus.

Vienintelė daugmaž tiesioginė užuomina apie galimą utopiškumą *The Tiger Lillies* kūryboje matyti dainoje „Peace on Earth“ iš albumo „The Little Match Girl“. Bet tai veikia ironija – mažai tikėtina, kad iš vargingos ir smurtaujančios šeimos kilęs alkanas ir sušalęs vaikas prieš mirtinai sušaldamas svajotų apie pasaulinę taiką.. Maža to, jei žodį „peace“ versti ne kaip „taiką“, o kaip „ramybę“, bet kokios su utopija siejamos konotacijos apskritai dingtų.

Brechtas rodo, kad utopija galima, tačiau būdamas istoristas pasisako prieš bendrą žmonijos prigimtį, kai *The Tiger Lillies* galėtų pasirašyti po deklaracija, kurioje teigiama bendra ir nekintama žmonių prigimtis. Kaip matyti, grupė idėjų ir įkvėpimo ieško tradicijoje, kuri siekia Rabelais, Anderseno ar Hoffmanno kūrybą, ir kurios motyvai, perkelti į nūdieną, tebėra aktualūs. Nepriklausomai nuo gyvenamosios vietos ir amžiaus žmonės, pasak *The Tiger Lillies*, lieka tokie patys, jų gyvenimas toks pat beviltiškas ir beprasmiškas. Šiuo požiūriu grupė lyg ir priartėja prie būtinos Berlio utopijos sąlygos, tačiau būdami fatalistai jie netiki, kad kažkas gali pasikeisti arba būti pakeista. Vienintelis dalykas, kurį žmogus laisvas daryti – blogis dėl blogio, bet ir tai tik trumpai.

Brechto tikslas – (pa)mokymas ir kritinio požiūrio formavimas, pvz., svarstymai apie aukojimosi dėl klasės ar kilnaus reikalo prasmę, kas sudaro prielaidas utopijai. Brechtas siekia socialinių ir politinių pokyčių, jis nepatenkintas kapitalistiniais santykiais, ką aiškiai byloja jo pjesės, o tai jau dominuojančios kapitalistinės ideologijos kritika. Iš kokių pozicijų kritikuojama dominuojanti kapitalistinė ideologija? Pagal Manheimą, ideologijos kritika galima arba iš utopinės, arba iš nesuinteresuoto intelektualo perspektyvos. Šiuo požiūriu Brechtas yra suinteresuotas, todėl jis atstovauja klaidingą sąmonę, t. y. utopiją.

Jei Brechtas moko, *The Tiger Lillies* siekia šokiruoti. Šoką turi su-

kelti bjaurastis ir beprasmybė. Juk po mirties arba nieko nėra, arba laukia amžinos kančios ir pasmerkimas. Net jei yra šansas patekti dangun, ten taip pat nyku ir beviltiška, o Dievas tėra apgailėtinas šunsnukis (*Heaven to Hell*). Dėl ko tuomet aukotis, jei visi vienaip ar kitaip pasmerkti? Jei nėra prasmės ir vilties, tai utopija negalima iš principo. Utopijos *The Tiger Lillies* nemato nei praėityje, nei ateityje.

Tam tikra prasme grupė atitinka Peterio Sloterdijko pasiūlytą ciniškojo proto apibrėžimą, pagal kurį „cinizmas yra apsišvietusi iškreipta sąmonė. Tai modernizuota nelaiminga sąmonė tų, kuriuos švietimas yra apdorojęs ir sėkmingai, ir bergždžiai. Jie išmoko savo švietėjišką pamoką, bet neįgyvendino ir, matyt, neįstengė įgyvendinti. Ši sąmonė neveikiama jokios ideologinės kritikos, jaučiasi pakenčiamai ir sykiu prastai; jos dviveidiškumas jau refleksyviai spyruokliuoja“ (Sloterdijk 1999, 29). Įdomiausia, kad nelaiminga, ciniška ir asociali *The Tiger Lillies* laikyvena priartėja prie Mannheimo nesuinteresuoto intelektualo, t. y. klaidingos sąmonės apraiškų galima išvengti, jei nesi įsitraukęs į kovą dėl galios. Jei Brechtas suinteresuotas esamos situacijos keitimu, *The Tiger Lillies* nedomina nei pokyčiai, o tuo pat ir esmiškas esamos situacijos neigimas bei jos privalumų nematymas, nei *status quo* išlaikymas, besireiškiantis principiniu esamos situacijos privalumų teigimu ir trūkumų ignoravimu. Pakeisti nieko neįmanoma. Ateities vizijų nėra. Vienintelis noras – kaip nors išlikti esamomis sąlygomis. Bet esamos sąlygos jokia vertybė, todėl nėra reikalo jų ginti ir saugoti. Be to, „padugnės“ nėra suinteresuotos meluoti, nes žino, kad likimo pakeisti neįmanoma. Taigi grupės *The Tiger Lillies* nariai, į viską žvelgdami iš nesuinteresuotos „viešnamio“ perspektyvos, priartėja prie Mannheimo intelektualų, kurie atsiduria anapus politikos bei anapus ideologijos ir utopijos.

Tiesa, prieš *The Tiger Lillies* pasaulėžiūrą galima panaudoti Brechto teiginį, kad visas menas galiausiai yra politiškas, nes jis visuomet vienaip ar kitaip veikia žiūrovų pasaulio suvokimą, o menininko nesuinteresuotumas tėra iliuzija, slepianti valdančiųjų jėgų palaikymą, susisaistymą su jomis ar net priklausomybę joms. Tačiau specifinė *The Tiger Lillies* pasaulėžiūra turi imunitetą prieš Brechto argumentą už viso meno politiškumą.

Totalinį politikos neigimą galima iliustruoti *The Tiger Lillies* daina „Piss on Your Grave“, kurioje parodomas politikos kaip kovos dėl galios bergždumas ir beprasmiškumas: „lyrinis herojus“ nužudo Mariją,

Juozapą, mokinius, Joną Krikštytoją, šventąjį Petrą, galiausiai Dievą, dėl ko patenka į pragarą pas savo draugą Šetoną, kuri... taip pat nužudo. Taigi pašalinti visi pasaulio „valdovai“. Regis, telieka tik imti valdžią. Tačiau *The Tiger Lillies* personažas visa tai daro tik tam, kad po kiekvieno nužudymo ir aukos laidotuvių galėtų... „nusimtyti ant jo kapo“. Tokiu būdu *The Tiger Lillies* visiškai atsiriboja nuo galios siekimo ir atsiduria anapus esamos ideologijos, nes vargu, ar dominuojanti ideologija norėtų tapatintis su tokiais „gerbėjais“. *The Tiger Lillies* tvirtai įsitaiso ciniškoje tradicijoje, vaizdžiai demonstruojančioje bet kokio politiškumo beprasmybę.

Vertėtų išsiaiškinti, koks *The Tiger Lillies* požiūris į aukojimąsi. Jei grupės pasaulyje aukojimasis dėl aukštesnių tikslų, klasės ar bendruomenės visgi yra įmanomas, vadinasi, tai sudaro prielaidas utopiškumui. Jei toks pasiaukojimas negalimas, tuomet kyla abejonių dėl brechtiškų *The Tiger Lillies* intencijų. Atsižvelgiant į *The Tiger Lillies* siužetus ir personažus, akivaizdu, kad skelbiamas totalus individualizmas. Nėra jokios socialinės ar politinės grupės, dėl kurios verta aukotis: bet kuris kolektyvas negailestingas savo nariams, bet kuri, iš pirmo žvilgsnio, solidarai nusikaltėlių gauja, esant reikalui, išduos savo vadeivą, kiekviena šeima – savanaudiškų pašlemėkų samplaika ir t. t. Atsižvelgiant į tai, kad *The Tiger Lillies* su ateitimi nesieja jokios vilties, net ir teorinės aukojimosi galimybės galiausiai išnyksta. Žodžiu, nelaimingai apsišvietę ciniškai nesiaukoja.

Išvados

Straipsnio atskaitos taškas – Berlio ir Mannheimo utopijos sampratos. Berliui utopija – ideali situacija, kurioje galutinai realizuojama bendražmogiškoji prigimtis. Mannheimo utopija – klaidingos sąmonės atmaina, perdėm kritiškai vertinanti esamą situaciją ir ignoruojanti jos teigiamus aspektus. Modernistas Brechtas tiesiogiai nekalba apie utopijos turinį ir atmeta bendražmogiškąją prigimtį, todėl jis neatitinka Berlio utopiniam mąstytojui priskiriamų požymių. Tačiau kritikuodamas kapitalizmą ir kapitalistinius santykius, siekdamas šviesti auditoriją ir skaitytojus, ragindamas žiūrovus keisti esamą padėtį, teigdamas aukojimąsi kaip fundamentalią socialinę struktūrą, Brechtas atstovauja utopinę sąmonę Mannheimo prasme. Ciniškiems postmodernistams *The Tiger Lillies* utopijos sąvoka iš viso nepritaikoma, nes jie neigia bet kokią pozityvią at-

eitį, neigia bet kokius kolektyvinius saitus, galiausiai neigia bet kokią aukojimosi vertę ir galimybę. Kita vertus, *The Tiger Lillies*, neturėdama politinių interesų ir atsisakydama kovoti dėl galios, priartėja prie Manheimo nesuinteresuotų intelektualų, kurie vieninteliai turi galimybę tinkamai suvokti tikrovę ir išvengti klaidingos sąmonės apraiškų. Taigi *The Tiger Lillies* yra brechtiški tik dėl savo estetinių pažiūrų, tačiau jų pasaulžiūra radikaliai antibrechtiška: *The Tiger Lillies* nariai, iš viešnamio žiūrėdami į politinę kairę, atstovaujama Brechto, mato...

Literatūra

- Berlin I. *Vienovė ir įvairovė*. Vilnius: Amžius, 1995.
- Brecht B. A Short Organum for the Theatre. In: Willett J. (ed. and transl.). *Brecht on Theatre: The Development of an Aesthetic*. London: Methuen, 1948.
- Jameson F. *Brecht and Method*. London and New York: Verso, 1998.
- Kellner D. Brecht's Marxist Aesthetic: The Korsch Connection. In: Weber B. N., Heinen H. (eds.). *Bertolt Brecht: Political Theory and Literary Practice*. Athens, Georgia: University of Georgia Press, 2010.
- Mannheim K. *Ideology and Utopia: An Introduction to Sociology of Knowledge*. New York: A Harvest Book, 1936.
- Pan D. *Sacrifice as Political Representation in Bertolt Brecht's Lehrstücke*. *The Germanic Review*, 2009, 84 (3).
- Ricoeur P. *Lectures on Ideology and Utopia*. New York: Columbia University Press, 1986.
- Simons O. Theater of Revolution and the Law of Genre – Bertolt Brecht's. *The Measures Taken (Die Massnahme)*. *The Germanic Review*, 2009, 84 (3).
- Sloterdijk P. *Ciniškojo proto kritika*. Vilnius: Alma littera, 1999.
- Storey, J. *An Introductory Guide to Cultural Theory and Popular Culture*. New York: Harvester Wheatsheaf, 1993.
- Turner C. Mannheim's Utopia Today. *History of the Human Sciences*, 2003, 16 (1).

RADICAL IMAGINATION AND IMPOSSIBILITY OF UTOPIA: A LOOK FROM BROTHEL TO THE LEFT

Aldis Gedutis

Summary

The article aims at the revision of relationship between utopian thinking and radical imagination. The study concentrates on a special kind of radical imagination, which makes utopian thinking impossible. In order to achieve this, different perspective is employed – the one from brothel. The “brothel perspective” is a radical one because it offers ideas and insights that could not be found anywhere else. This kind of imagination is represented by The Tiger Lillies, a band based in London. The band describes itself as a “Brechtian punk-cabaret”. From punk the band imported revolt, energy, anarchism, cynicism, nihilism, disregard for authorities, rules and regulations. Cabaret provided the band with satire, farce, tragicomedy, balance on the edge between subtle and vulgar, low and high, philosophy and bawdry, professionalism and hooliganism etc. Analyzing the ideas of the band, it is obvious that the most important ingredient in the band’s self-description is the notion of “Brechtian”, which is never defined satisfactorily. The Tiger Lillies are narrators, not theoreticians; therefore, their world and its principles or/and values could be reconstructed mainly from their lyrics. For this reason Brechtian ideas, related to radical imagination and utopian consciousness, are the most suitable guide to decoding the band’s worldview.